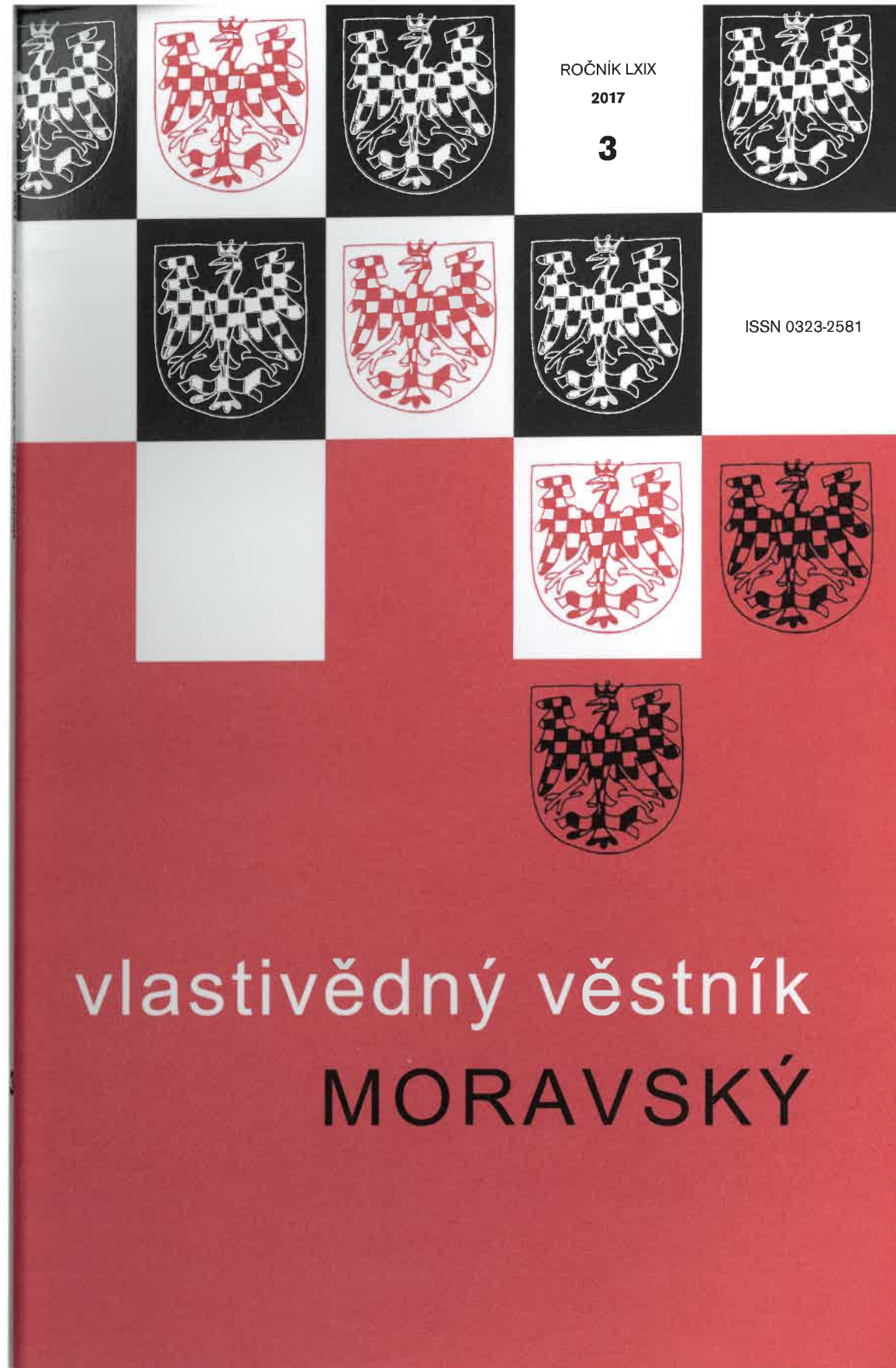

MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST V BRNĚ

Solniční ulice 240/12

602 00 Brno

ROČNÍK LXIX

2017

3

ISSN 0323-2581

vlastivědný věstník
MORAVSKÝ

vlastivědný věstník MORAVSKÝ

ROČNÍK LXIX / 2017 / SEŠIT 3

Redakční rada: Pavel Michna (redaktor), Slavomír Brodesser, Věra Frolcová, Helena Klein-Watrycz, Jaromír Kubíček, Karel Müller, Bohumír Smutný, Jaroslav Sýkora.

Adresa redakce: Solniční ulice č. 12, 602 00 Brno, tel. 542 210 388.

Internet: <http://mvs-brno.cz> • www.facebook.com/VVM1946

E-mail: mvsbrno@seznam.cz

Vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně s podporou Ministerstva kultury ČR, Olomouckého kraje, Státního fondu kultury ČR, Nadace Českého literárního fondu, moravských a slezských měst, městysů, vesnic, jakož i jednotlivců / Obálku navrhl Ladislav Včelař.

Vytiskla tiskárna Didot, s. r. o., Brno / Evidenční číslo MK ČR E 18226. Oborové číslo JKPOV 735 142.

Celoroční předplatné: pro členy MVS 200 Kč, pro ostatní 240 Kč. Jednotlivá čísla 50 Kč pro členy, 60 Kč pro nečleny, 80 Kč poštovné (za 4 čísla).

Uzávěrka 1. čísla 31. října, 2. čísla 31. ledna, 3. čísla 31. března, 4. čísla 31. května.

Návštěvní dny: pondělí, čtvrtek 10–17, středa 9–16. Exkurze: čtvrtek 10–17.30 hod.

Recenzovaný neimpaktovaný časopis od roku 2011. Vychází od roku 1946.

MÄHRISCHE heimatkundliche Mitteilungen

JAHRGANG 2017 / BAND LXIX / HEFT 3

Herausgeber: Museums- und heimatkundliche Gesellschaft in Brno.

Redaktion: Museums- und heimatkundliche Gesellschaft in Brno, Solniční 12, 602 00 Brno, ČR. Der Preis für Ausland incl. Postgebühren. Einzelpreis: 11 € / Jahresabonnement 40 €.

Nejen dva královské znaky v kostele sv. Jakuba v Brně

Zpráva o nich, jejich blasonování, historizování a restaurování

Zdeněk Kubík, Alerion

Abstract: On the vault of St. James's church in Brno a collection of heraldic emblems from the 16th century preserved. In a pan-European context, there is an extraordinary marital emblem alliance of Louis Jagiellon (1506–1526), the Hungarian and Bohemian King, the Moravian Margrave etc. and his wife Marie Habsburg (1505–1558), Spanish princess etc. There are also signs of the city of Brno (legal patron of the temple), Habsburg emperors (heirs of the Bohemian crown etc.), provincial and other officials (the family of Haugvic of Biskupice and the family of Jemnice of Ořešín), town craftsmen (butchers, maltsters, cloth weavers, bricklayers, stonemasons, etc.), brotherhoods and communities, including personal monograms which come not only from the 16th but also from the 19th century, the period of regrouping, see e.g. 'JA' Josef Arnold (1824–1887), a builder from Brno. All emblems were degraded or altered by unprofessional interventions during the controversial reconstruction of the church (in the 70th of the 19th century). As part of the rehabilitation of the whole interior, which is financed from grant funds (the so-called Norwegian funds etc.) during 2015–2016 the reconstruction of two royal emblems succeeded. Most of the others, however, remained with their younger, heraldically flawed polychromy.

Keywords: Moravia, Brno, St. James's church, heraldic decoration, 16th and 19th century, emblems of the king, emperor, craft guilds and Moravian nobility, as well as the builder Josef Arnold (1824–1887).

V rámci komplexní rekonstrukce a rehabilitace interiéru chrámu sv. Jakuba v Brně (Monumentum sacrum Brunense), probíhající od ledna 2015 do dubna 2016 z prostředků tzv. Norských fondů (grantu EHP/Norsko 2009–2014), došlo během celkové opravy omítek a nového vylíčení stěn i kleneb v průběhu roku 2015 též k obnově všech heraldických motivů, nacházejících se na polychromovaných plasticky pojednaných svornicích žeber trojlodí a vymalovaných v klenebních polích kněžiště.

Nad oltářem vidíme v klenbě presbytáře alianci dvou královských znaků, prvního se sporným letopočtem 1520 a druhého s fiktivním rokem 1220, provázených znakem města Brna (v červeném štítě pod stříbrnou hlavou či temenem stříbrné břevno) s letopočtem 1526. Pouze tento znak se dochoval v heraldicky korektní podobě, co se tinktur týče, včetně opodstatněné datace, paleograficky odpovídající možné době vzniku celé výmalby, neboť v uvedeném období byla klenba po devastujícím požáru obnovena. Tehdy Brno získalo od krále Ludvíka Jagellonského do ochrany zanikající oslavanský klášter, jehož patronátní právo ke svatojakubskému kostelu bylo na město roku 1532 definitivně převedeno a poslední cisterciáčky (včetně abatyše) zde dožily.

Dle historických i heraldických souvislostí mohla být celá tato kompozice ve 20. letech 16. století na klenbě chrámu v nejreprezentativnější pozici takto vymalována, jako symbol tehdy vládnoucího panovníka **Ludvíka Jagellonského**, uherského a českého krále, moravského markraběte etc. a jeho manželky **Marie Habsburské**, pokud se ovšem nejedná až o historismus 19. století, například i podle starší předlohy, neboť velmi četné zásahy do tohoto prostoru dokládají další letopočty právě ze jmenovaného období.

Tuto skutečnost se pokoušel ověřit sondami restaurátor Pavel Kučera během léta 2015, avšak zjistil bezpočet vzájemně propojených vrstev mnoha přemaleb bez možnosti odkrytí prvotní vrstvy a zjištění její přesné dobové barevnosti jakož i obnovy. To však potvrzuje hypotézu, že se jedná o v průběhu staletí mnohokrát, byť nesprávně, obnovovanou původní výzdobu.

Dle svědectví Gregora Wolného (Kirchliche Topographie) se v klenbě presbytáře měly ještě v polovině 19. století nacházet i další znaky předních moravských rodů (zemských reprezentantů, např. hejtmanů) z počátku 16. století (pánů z Lomnice, Pernštejna, Boskovic atd.), pravděpodobně následující za oběma znaky královskými a zalíčené, snad pro značnou sešlost, až během regotizace chrámu v 70. letech 19. století. Ovšem žádný průzkum k ověření tohoto tvrzení – žel – dosud nebyl proveden, což je velkou výzvou pro příští generace.

Památkový dozor ale souhlasil s obnovou obou královských znaků, v heraldicky korektních tinkturách a konturách formou nové přemalby, s přihlédnutím ke starším vrstvám. Jak již bylo uvedeno, královské znaky tvoří tzv. manželskou heraldickou alianci krále Ludvíka Jagellonského (1506–1526) a královny Marie Habsburské (1505–1558), přičemž znak krále je logicky na čestnějším místě, tj. heraldicky pravé (z pohledu pozorovatele znaku levé) straně chrámové lodi, označované jako evangelijní (vlevo při pohledu na oltář).

Letopočet 1520 pod tímto znakem je sice opodstatněný, ale sporný, neboť k naplnění královského sňatku de facto došlo až na počátku roku 1522, dohodnutý a de iure uzavřený byl již roku 1515. Do období konce vlády Ludvíka Jagellonského (započaté roku 1516) spadá samozřejmě i letopočet 1526 pod znakem města Brna, který oba královské znaky provází. Porovnáme-li ale letopočty 1520 a 1526, vidíme značné odchylky v tazích jednotlivých cifer a tvarově působí rok 1520 celkově odlišným stylem od letopočtu 1526, kde jsou jednotlivé číslice odděleny i dobově obvyklými routovými grafickými znaménky a plně odpovídají tehdejší fraktuře.

Letopočet 1220 pod znakem královny je pak zcela fiktivní a druhotný, paleograficky na první pohled nepřesvědčivý a historicky samozřejmě zcela nemožný. Ukazuje tak jednoznačně na mladší manipulaci ve výzdobě klenby, neboť podle barokní tradice bylo založení chrámu datováno právě rokem 1220, který byl tak zřejmě společně s fiktivním „výročním“ rokem „založení“ 1520 na klenbu pod oba znaky doplněn, nebo byly upraveny jiné letopočty původně se pod každým královským znakem nacházející a nesporný letopočet 1526 doprovázející.

Jelikož první znak, tvořený v našich zemích dobře známými (a po staletí se na památkách neustále opakujícími) heraldickými figurami čtvrceného štítu, personální unie Uherského a Českého království (v dané kompozici užívaného od doby vlády Jagellonců a pak i Habsburků, kdy se lišil pouze střední dynastický štítek), nepřekvapuje umístění letopočtu 1520 pod ním. Naopak druhý znak (tvořený čistě španělskými figurami) byl již, a to nejenom laikům, mnohem méně známý (identifikovatelný) a dokonce býval, právě kvůli fiktivnímu letopočtu 1220 pod ním, ve starší literatuře pojednávající o chrámu sv. Jakuba, absurdně považován za znak (středověkého) patronálního oslavanského kláštera!

Zcela jednoznačně byly oba znaky (resp. tři, počítáme-li i znak Brna, coby nového patrona kostela po oslavanském klášteře) vymalovány nejdříve ve 20. letech 16. století (nic tomu po historické i heraldické stránce neodporuje). Jsou výjimečnou a hodnotnou památkou epizodické vlády Ludvíka Jagellonského. V našich zemích je zvláště cenný a pro dané období zcela unikátní právě druhý španělský znak královny.

Evidentními četnými přemalbami v průběhu uplynulých staletí (a nepochybně v 19. i 20. století, dle dalších letopočtů v klenbě) však byly z neznalosti malířů znaky naprosto znehodnoceny použitím chybných heraldických tinktur, jak můžeme porovnat na obrazové dokumentaci zachycující stav před restaurátorskými pracemi a po nich, včetně podkladových kolorovaných vzorových perokreseb od heraldika Jiřího Hanáčka.¹

Blason znaku Ludvíka Jagellonského (1506–1526)

Čtvrcený štít s červeným středním štítkem se stříbrnou orlicí se zlatou korunou, zbrojí a pružinami (Polské království – dynastický znak panovníka z rodu Jagellonců). První a čtvrté pole sedmkrát červeno-stříbrně dělené (Uherské království). Druhé a třetí pole červené se stříbrným dvouocasým lvem ve skoku se zlatou korunou a zbrojí (České království). Na štítě zlatá (otevřená královská) koruna s pěti viditelnými trojlisty uprostřed s perlou a čtyřmi hroty zakončenými perlou na obroučce se šesti viditelnými modrými drahokamy.

Znak Ludvíka Jagellonského (1506–1526), uherského a českého krále padlého v bitvě u Moháče, syna a dědice Vladislava Jagellonského (1456–1516), českého a uherského krále, jehož otcem byl polský král Kazimír IV. Jagellonský (1427–1492), obsahuje proto královský (dynastický) znak Polska na čestném středním štítku. Je tvořený spojenými

znaky obou hlavních zemí (království) této personální unie. Ostatní království a četná další jednotlivá vévodství, knížectví, markrabství atd., jimž z titulu uherského a českého krále vládl, nejsou ve znaku zastoupena a není to v daném případě neobvyklé.

Pokud srovnáme fotografie malby znaku před a po restaurování, vidíme, že téměř každá tinktura na starším provedení byla chybná. Sondy však prokázaly, že např. v 1. a 4. čtvrti s uherským znakem je pod modrou barvou ve starších vrstvách správně červená (vidíme na obrázku původního stavu na sondě u laicky řečeno „druhé modrého pruhu odspoda“), byť správné střídavé pořadí tinktur je ve 4. čtvrti „prohozené“. Totéž platí pro červenou barvu pod „zčernalou“ kresbou figury českého lva, o polské orlici ve středním štítku ani nemluvě. Překvapivě chybí koruny lvů a orlice i odlišení zbroje (tj. jazyka a drápů či pařátů obou heraldických zvířat).

Pouze na okraj dodávám, že polská orlice bývá zobrazována se zlatými pružinami na křídlech i bez nich. Každopádně výsledná rekonstrukce (přemalba) znaku krále Ludvíka Jagellonského je nyní ve všech detailech zcela správná.

Zajímavější a v našich krajích v tehdejší době téměř neznámý je ale složitý španělský znak Marie Habsburské (1505–1558), dcery Filipa I. Sličného (1478–1506), který po své matce Marii Burgundské (manželce císaře Maxmiliána I. Habsburského) zdědil rozsáhlé burgundské državy a díky svému sňatku s infantkou Janou (dcerou Isabely I. Kastilské a Ferdinanda II. Aragonského, sjednotitelů španělských království) se stal prvním králem ve Španělsku z rodu Habsburků a otcem známých bratrů a císařů: Karla V. a Ferdinanda I. (též českého a uherského krále, po smrti svého švagra Ludvíka Jagellonského).

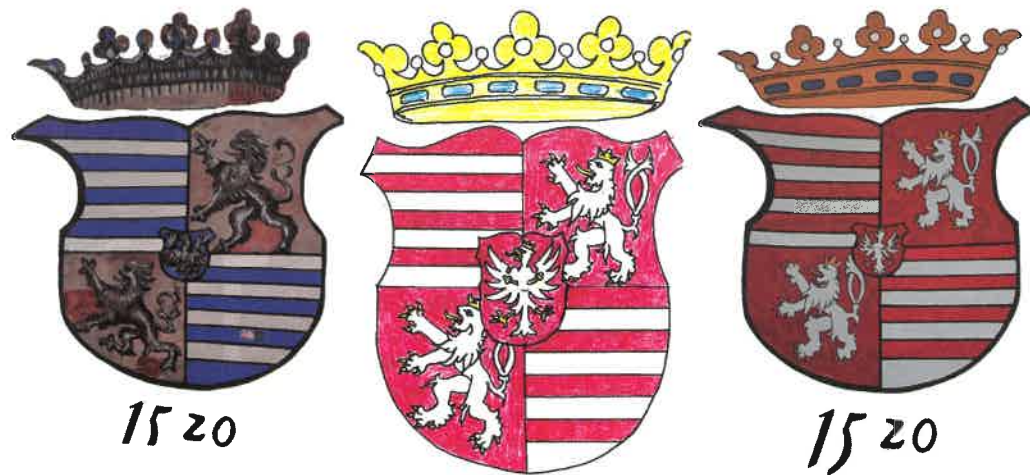
Blason znaku Marie Habsburské (1505–1558)

Čtvrcený štít, první a čtvrté pole červeno-stříbrně čtvrcené, v červených polích zlatý hrad o třech věžích s modrými okny a branou (Kastilské království), ve stříbrných polích purpurový lev ve skoku se zlatou korunou a červenou zbrojí (Leónské království). Druhé a třetí pole polcené, v pravé zlaté polovině čtyři červené kůly (Aragonské království), levá polovina zlato-stříbrně kosmo čtvrcená, ve zlatých polích čtyři červené kůly, ve stříbrných polích černá orlice s červenou zbrojí (Sicilské království). Na štítě zlatá otevřená královská koruna s pěti viditelnými trojlisty uprostřed s perlou a čtyřmi hroty zakončenými perlou na obroučce se šesti viditelnými modrými drahokamy.

Jak již bylo výše uvedeno, pod štítem tohoto znaku je zcela fiktivní (dodatečný) letopočet 1220, mající zřejmě poukazovat na samotné počátky kostela sv. Jakuba v Brně. Stejně jako znak Ludvíka Jagellonského, byl i tento znak zkomolený použitím mnoha chybných tinktur, což opět vidíme na fotografiích staršího a současného stavu. Šlo především o mylnou černou barvu leónských lvů bez korun a odlišení zbroje, neprovedení modré brány a oken kastilských hradů, celé černé sicilské orlice (bez červené zbroje), deformaci koruny na horním okraji štítu atd.

Čtvrcený štít obsahuje znaky tehdejších hlavních (sjednocených) španělských království (nejsou zde pochopitelně heraldicky zastoupeny zdaleka všechny korunní země). Zajímavé ale je, že chybí znak království Granady (dobyté a připojené ve slavném roce objevení Ameriky 1492), který by se měl nacházet v patě štítu (hrotu vsunutém mezi třetí a čtvrté pole): Ve stříbrném vydutém hrotu zlaté vztyčené granátové jablko s červenou prasklinou se semeny a zelenou stopkou s odkloněnými listy. Provedená restaurátorská sonda však tuto figuru, ani příslušný hrot v uvedeném místě štítu na starších vrstvách malby neprokázala. S obdobným řešením španělského znaku bez pole Granady se však, v této rané fázi (nedlouho po získání země), setkáváme i jinde. Orlice ve znaku Sicilského království pak bývá výjimečně (a nesprávně) zlatě korunovaná.

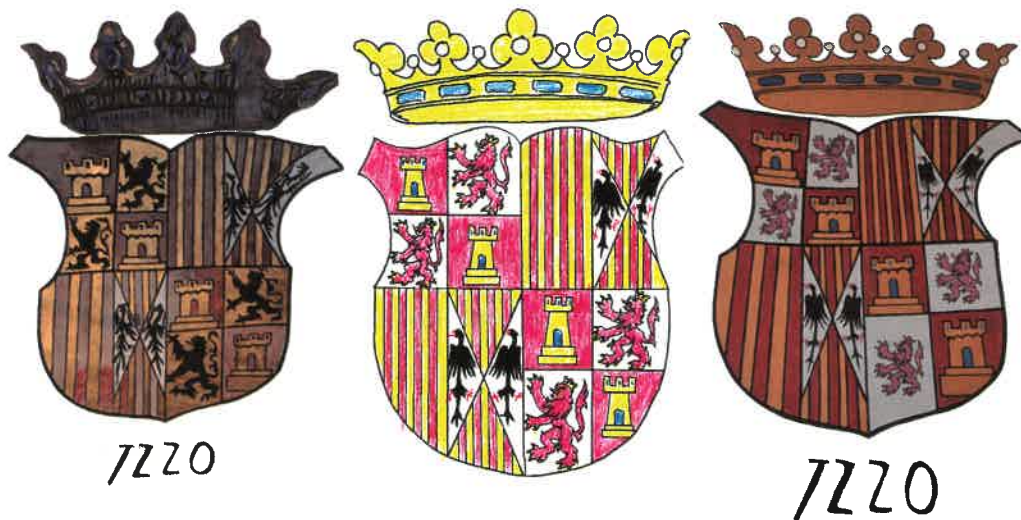
Za pozornost ale stojí především purpurový lev v tzv. mluvícím znaku Leónského království. Španělská heraldika, stejně jako například britská (na rozdíl od naší stře-doevropské) rozlišuje červenou a purpurovou barvu. Lev ve znaku Leónu je tak někdy zobrazován jako červený, což není zcela korektní. Rovněž pak kolísá i tinktura jeho zbroje (tj. jazyka a drápů) mezi zlatou a červenou. Správně by měla být zbroj (jazyk a drápy lvů)

Obr. 1. Znak českého a uherského krále Ludvíka Jagellonského (z polské dynastie) v klenbě presbytáře. Stav před rekonstrukcí 2015, včetně sond chybných přemalů červených ploch na modré atd.

Obr. 2. Kolorovaná perokresba Jiřího Hanáčka, jako heraldický vzor pro úplnou malířskou rekonstrukci (2015) znaku krále Ludvíka Jagellonského.

Obr. 3. Současná (ideální) podoba znaku krále Ludvíka Jagellonského. Po rekonstrukci Pavlem Kučerou 2015 dle vzorové kresby Jiřího Hanáčka.

Obr. 4. Znak královny Marie Habsburské, coby španělské princezny, v klenbě presbytáře, mylně považovaný za znak abatyše oslavanského kláštera, a to vinou fiktivního letopočtu 1220. Stav před rekonstrukcí 2015.

Obr. 5. Kolorovaná perokresba Jiřího Hanáčka, jako (variantní) heraldický vzor pro úplnou malířskou rekonstrukci (2015) španělského znaku královny Marie Habsburské.

Obr. 6. Současná podoba znaku královny Marie Habsburské, obsahující nadále několik heraldických omylů či nepřesností (viz v textu) oproti vzorové kresbě Jiřího Hanáčka. Stav po rekonstrukci Pavlem Kučerou 2015.

Obr. 7. Znak města Brna v klenbě presbytáře s opodstatněnou datací 1526, provázející oba královské znaky. Stav před rekonstrukcí 2015.

Obr. 8. Současná podoba znaku města Brna v klenbě presbytáře. Po restaurování Pavlem Kučerou 2015.

Obr. 9. Znak císaře na svorníku v hlavní lodi chrámu z poslední třetiny 16. století. Stav po restaurování 2015 s ponechanou heraldicky chybnou druhotnou polychromií z doby regotizace.

Obr. 10. Kolorovaná perokresba císařského znaku od Jiřího Hanáčka, jako vzor případné budoucí opravy stávajících heraldicky chybných tinktur. Pokud nedojde k ideálnímu odstranění druhotné polychromie.

Obr. 11. Úplný znak Hanuše Haugvice z Biskupic, následující za štítem císařského znaku. Stav po restaurování 2015 s ponechanou heraldicky zcela chybnou druhotnou polychromií z doby regotizace.

Obr. 12. Kolorovaná perokresba erbu Haugviců od Jiřího Hanáčka, jako vzor případné budoucí opravy stávajících heraldicky chybných tinktur. Pokud nedojde k ideálnímu odstranění druhotné polychromie.

červená, – žel – bylo nakonec užito zlaté, tak jako u korunek lvů. Co hůř, během restaurátorských prací zde došlo k malířskému omylu a zlatá (tj. v běžné zobrazovací praxi žlutá) tinktura se dostala i na zcela nepatřičné místo výběžků srsti na kolenou leónských lvů!

Další dosud stále neodstraněné chyby se týkají pozice kastilských věží ve všech čtvrtích, kdy nejsou v polích tzv. volné, ale chybně se dotýkají dolních okrajů štítových polí. Počet čtyř aragonských červených kúlů je – žel – správně provedený jen v jednom poli, ve všech dalších (včetně sicilských) zůstal jejich počet menší, vinou různě chybného způsobu svislého polcení. Rovněž obě hodnotní koruny mají na horních okrajích obou štítů královských znaků spočívat a nikoliv se nad nimi (byť jen mírně) vznášet.

Jsmo si všech těchto větších i menších heraldických nedostatků vědomi a je na dalším restaurátorském zásahu, aby výše zmíněné nedodělky v budoucnu odstranil, aby byly obě malby zcela bezchybné.

Závěrem lze říci, že se v brněnském chrámu sv. Jakuba, ležícím na začátku jedné ze středověkých poutních cest ke hrobu tohoto svěťce, hlavního patrona Španělska, v Santiagu de Compostela, nachází hodnotná a v našem prostředí z počátku 16. století zcela ojedinělá heraldická památka na španělské země, která si zaslouží takovouto prezentaci i náležitý odborný přístup. Z velké části se její obnova, respektive rekonstrukce, zdařila, až na výše jmenované, během restaurování opomenuté, malířské chyby.

Pomineme-li dekorativní svorníkový motiv stříbrného (bílého) tzv. ondřejského kříže (ve tvaru písmene X), který je (v podstatě ve funkci zednické kotvy) patrný v klenbě hlavní lodi a opět bývá někdy nesprávně považován za symbol oslavanského kláštera, je další zajímavou skupinou znaků větší množství černo-žlutě kolorovaných štítů ve svornících žeber obou bočních chrámových lodí. Liší se způsobem plastického nebo pouze malířského provedení.

Pochází jak z 16. století (plastické motivy), tak z období regotizace 19. století (jen malované), kdy nepochybně získaly onu „masově“ jednotnou černo-žlutou (zlatou) polychromii, neboť jak doložil průzkum, jedná se o jednu, maximálně dvě vrstvy přemalby evidentně z mladšího období. Pro zajímavost, černá barva ve zlatě (žluté) představuje v dané heraldické kombinaci tinktur nejvyšší možné optické kontrastní rozlišení a zároveň odkazuje na někdejší státní barvy (černo-žlutou bikolóru a kokardu) bývalého císařství.

Tyto znaky reprezentují někdejší městskou cechovní symbolikou (viz plastické štíty s různými řemeslnickými nástroji řezníků, soukeníků, sladovníků atd.), ale i různá bratrstva a společenství, včetně monogramů, resp. pro 16. století obvyklých měšťanských merků (čili značek, většinou s motivem kříže) významných osobností (dobrodinců či stavitelů), jak tomu může být např. i u malovaného štítu (evidentně z mladší doby) s monogramem „JA“, pravděpodobně brněnského stavitele Josefa Arnolda (1824–1887), jenž se ujal regotizace chrámu v 70. letech 19. století.

Velkou pozornost však zasluhují čtyři znakové svorníky na začátku hlavní chrámové lodi (nad kůrem). Z kontextu toho, koho reprezentují, pochází nepochybně z poslední třetiny 16. století, kdy byl chrám po dokončení věže dostavěn a jediným zásahem z výrazně mladší doby (19. či 20. století) je jejich chybná polychromie, opět v jedné, maximálně dvou vrstvách z doby posledních výmalb chrámové lodi po regotizaci.

Naneštěstí při současném restaurování byla tato stávající chybná barevnost znakových figur zachována. Ideálním stavem by však bylo očištění svorníkových znaků na samotnou (původně nepolychromovanou) plastiku. Nebo by musely být použity historicky a heraldicky korektní tinktury, tak jako u malovaných královských znaků v presbytáři, kde však byla, na rozdíl od reliéfních svorníků, jejich barevnost nezbytná již od doby vzniku.

Laicky zdánlivě nepodstatný barevný detail je totiž důležitý pro správnou identifikaci a interpretaci svorníkových znaků, neboť jak níže vysvětlím, při opomenutí i jen jedné tinktury se ze znaku města Brna stane (nelogický) babenberský dynastický znak Rakous (domu Rakouského).

Celý čtyřčlenný soubor začíná svorníkovým znakem (nejblíže k oltáři, tedy na nejčestnějším místě) s **císařským orlem** s rakouským (dynastickým) štítkem, převýšeným

korunou. Zastupuje zde panovníka v osobě císaře Rudolfa II. (1552–1612), nebo ještě jeho otce císaře Maxmiliána II. (1527–1576). Pokračuje úplným erbem **Haugviců z Biskupic**, zřejmě v osobě Hanuše Haugvice z Biskupic, v letech 1572–1578 moravského nejvyššího podkomořího a následně do roku 1582 moravského zemského hejtmana, který byl z titulu podkomořího dohlížitelem nad královskými městy, zasadil se o uvedení katolické duchovní správy u kostela sv. Jakuba a do doby jeho působnosti spadá i zmíněné stavební dokončení chrámu. Navíc můžeme v presbytáři kostela dodnes vidět krásný dvojité náhrobník (epitaf s erbovními vývody předků) jeho syna Jana a první manželky Anny Marie Cetrysové z Kynšperka, zemřelých roku 1568.

Logicky další svorníkový štít je proto se znakem města Brna a jako poslední se nachází donedávna neidentifikovaný štít, ve kterém vidíme kosmé břevno s kráče-jícím lvem, provázené dvěma liliemi. Jiří Hanáček si povšiml shody tohoto znaku s náhrobníkem dcery Matouše Jemnického z Ořešína (jež popisuje Josef Pilnáček), v dnes již neexistujícím kostele v Hustopečích, které tehdy náležely královnině starobrněnskému klášteru.

Tento erbovní měšťan byl úředníkem cisterciáckého kláštera na Starém Brně a z toho titulu v úzké kooperaci se jmenovaným nejvyšším moravským podkomořím, jenž dohlížel vedle královských měst i na klášterní zboží. Zřejmě on, nebo někdo z jeho rodiny, byl tedy v užším vztahu i ke kostelu sv. Jakuba, ať již v souvislosti s oficiální brněnskou městskou reprezentací z radnice nebo jako dobrodinec kostela a katolík v tehdy silně protestantském Brně. Každopádně tinktury jeho znaku neznáme, nebyl šlechticem, jemuž by byl udělen úplný erb, tj. včetně přílby s korunou či točenicí, příkrývadla a klenoty, kterého proto také zřejmě vůbec neužíval.

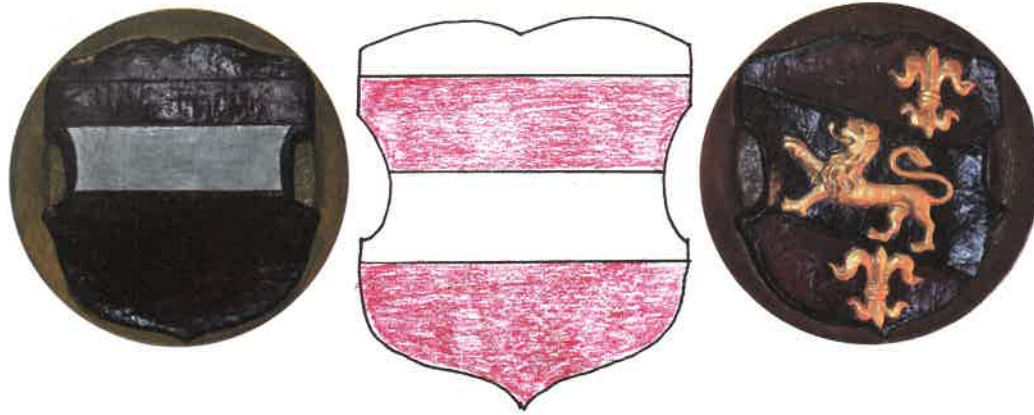
Velkou škodou je jistá míra znehodnocení této původní souborné heraldické reliéfní památky právě zmíněnou chybnou mladší polychromií, která by v ideálním případě měla být odstraněna a pokud by nadále v budoucnu zůstala, tak bez opakování chybných tinktur, kterých si je odborná heraldická veřejnost nyní plně vědoma, ale nepodařilo se z časových a jiných důvodů její vyřešení během rekonstrukčních prací. Jsou tedy výzvou a úkolem pro budoucí generace heraldiků a restaurátorů.

Pokud by polychromie nebyla odstraněna, tak v případě posledního znaku **Jemnických z Ořešína** správné tinktury stejně neznáme. Mohly by teoreticky zůstat stávající a jen u figury lva doplnit červenou zbroj (tj. jazyk a drápy) plus standardně stříbrné (tj. bílé) oko a zuby.

Je ale možné vyslovit hypotézu, že Matouš Jemnický z Ořešína svůj (osobní) měšťanský znak štítu se lvem a liliemi odvozoval ze symboliky starobrněnských cisterciáček, jejichž byl úředníkem. Pak by tinkturami jeho znaku mohla být zlatá či stříbrná s modrou a červenou (pokud ne též černou). Figury lilí jsou totiž tradičním heraldickým motivem cisterciáckých klášterů, vzhledem k původu řádu ve Francii a atributu Panny Marie, které jsou zasvěceny klášterní kostely. Lilie byly též ve znaku abatye kláštera v letech 1583 až 1598. Lev by pak logicky evokoval založení tohoto kláštera českou královnou Eliškou Rejčkou. Ostatně právě lev je oficiální součástí znaků všech abatyšů po roce 1579, respektive 1598. Vzpomeňme v té souvislosti a pro zajímavost i někdejší nedaleký klášterní hostinec U modrého lva.

Znak Brna postrádá (chybným začervněním) horní stříbrné (bílé) temeno (či hlavu) štítu. Plasticky je znak zcela v pořádku, ale vinou omylu v barvách nevidíme (shora dolů) střídavě dvakrát stříbrné/bílé a červené pole (celkem čtyři), ale mylně tři (červené, bílé a červené), takže znak jako celek při pohledu zdola připomíná zmíněné Rakousy, nikoliv město Brno.

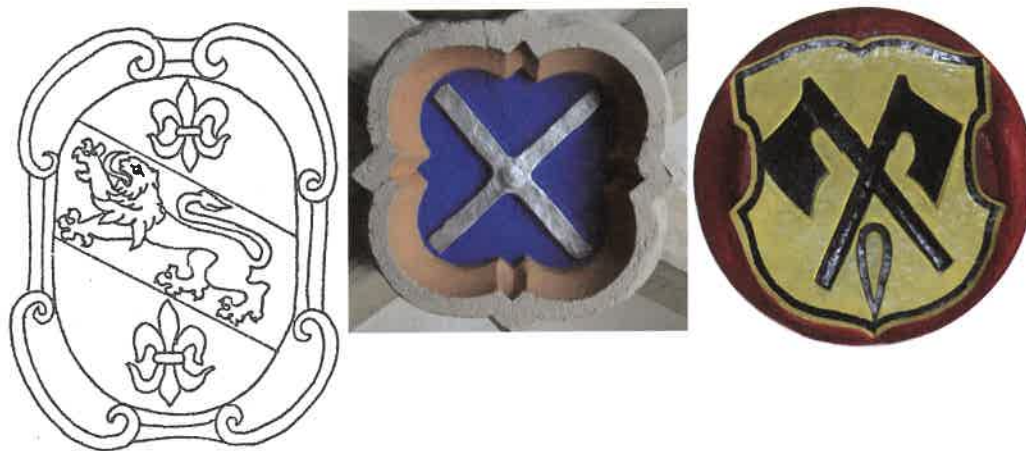
Erb Haugviců je pak, co se tinktur týče, ve všech detailech naprosto pokažený: viz užití heraldicky zde zcela nemístné hnědé (tzv. přirozené) barvy beraní hlavy místo správně černé, absence zlatých rohů, černá barva přílby místo ocelově modré, hnědé přetření jinak logicky zlaté koruny přílby, hnědá příkrývadla místo černých, respektive černo-červených, opět hnědý beran, jako klenot na přílbě, místo jeho černého provedení

Obr. 13. Znak města Brna změněný omylem v tinkturách, nerespektujících původní plastické dělení štítu, na rakouský znak. Stav před i po restaurování 2015 s heraldicky chybnou druhotnou polychromií z doby regotizace.

Obr. 14. Kolorovaná perokresba znaku Brna od Jiřího Hanáčka, jako vzor případné budoucí opravy stávajících heraldicky chybných tinktur. Pokud nedojde k ideálnímu odstranění druhotné polychromie.

Obr. 15. Znak Jemnických z Ořešína po restaurování 2015. Ponechány heraldicky zcela smyšlené a historicky nedoložené tinkturami, doplněné až v době regotizace chrámu.

Obr. 16. Kresba znaku Matouše Jemnického z Ořešína dle dochovaného náhrobníku jeho dcery Anny z býv. kostela v Hustopečích u Brna.

Obr. 17. Neheraldický svorníkový (dekorativní i funkční) kříž v hlavní chrámové lodi, druhotně stříbrno-modře polychromovaný a mylně považovaný za znak zakladatelského a patronálního oslavanského kláštera. Stav po restaurování 2015.

Obr. 18. Znak řeznického cechu na svorníku v boční lodi kostela z 16. století. Stav po restaurování 2015 původně nebarevného reliéfu s ponechanou druhotnou černo-žlutou polychromií z doby regotizace.

Obr. 19. Znak sladovnického cechu s tzv. limpami. Stav po restaurování 2015 původně nebarevného reliéfu z 16. století s ponechanou druhotnou černo-žlutou polychromií z doby regotizace.

Obr. 20. Znak soukenického cechu s nůžkami a tzv. štětkami k česání příze. Stav po restaurování 2015 původně nebarevného reliéfu z 16. století s ponechanou druhotnou černo-žlutou polychromií z doby regotizace.

Obr. 21. Měštanská merka (značka) ve tvaru latinského kříže s druhým dolním bočním ramenem. Stav po restaurování 2015 původně nebarevného reliéfu z 16. století s ponechanou druhotnou černo-žlutou polychromií z doby regotizace.

Obr. 22. Měštanská merka (značka) ve tvaru monogramu IHS a kříže. Stav po restaurování 2015 původně nebarevného reliéfu z 16. století s ponechanou druhotnou černo-žlutou polychromií z doby regotizace.

Obr. 23. Znak zedníků. Stav po restaurování 2015 černo-žluté malby z doby regotizace v 70. letech 19. století, napodobující druhotně černo-žlutě polychromované plastické cechovní znaky z 16. století.

Obr. 24. Znak kameníků, shodný se zednářskou symbolikou trojúhelníku a kružidla. Stav po restaurování 2015 černo-žluté malby z doby regotizace během 70. let 19. století.

Obr. 25. Znak s monogramem (zřejmě) stavitele Josefa Arnolda. Stav po restaurování 2015 černo-žluté malby z doby regotizace, napodobující druhotně černo-žlutě polychromované znaky s měšťanskými merkami z 16. století.

Obr. 26. Pohled do hlavní chrámové lodi z lešení v klenbě u kruchty, kde se nacházejí svorníky se souborem čtyř znaků z poslední třetiny 16. století (císaře, Haugviců, Brna a Jemnických).

se zlatou zbrojí, tj. rohy a kopyty, atd. a podobně (jak je patrné srovnáním současného stavu s ideální rekonstrukční kresbou Jiřího Hanáčka v obrazové příloze).

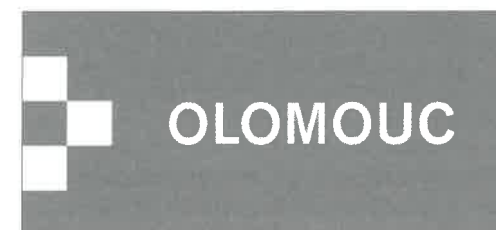
V případě císařského znaku pak kromě detailů orla (zbroje, očí atd.) je rakouský štítek se žlutým/zlatým místo správně stříbrným/bílým břevnem.

Kostel sv. Jakuba je proto, mimo svůj jedinečný duchovní, kulturní a stavebně historický význam, místem i mnoha hodnotných a originálních heraldických památek, byť částečně z neznalosti znehodnocených, nejenom na náhrobnících, které představují kapitolu samu pro sebe (srv. objev barokního náhrobníku Heldreichů z Heldenreichu [ve VVM 4/2015], pozoruhodný manýristický alianční erb rodů Brem-Seisenegger von Tarnowitz, Čertů, Kynšperků a Haugviců [Vysloužil, Jiří: Významný epitaf v kostele sv. Jakuba v Brně, VVM 1/1970], atd.).

Tyto památky pocházející většinou přímo z doby dostavby chrámu v 16. století si tak zaslouží v tomto ohledu maximální pozornost a péči. Upozornit na několik řešených i dosud nedořešených heraldických zajímavostí bylo cílem této zprávy.

Poznámky

¹ Kresby brněnského heraldika Jiřího Hanáčka jsou součástí jeho dokumentace, materiálů autora článku i farního úřadu, který mnoho dokladů a písemností nejen tohoto typu, svědčících o rekonstrukci interiéru chrámu sv. Jakuba v Brně v letech 2015 až 2016, uložil do pamětní schránky (za obraz štítového nástavce prvního bočního oltáře epištolní strany).

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
STATUTÁRNÍHO MĚSTA OLOMOUC

MINISTERSTVO
KULTURY

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
MINISTERSTVA KULTURY

rozkaz poslechnout, v čemž měli podporu mužstva. Množily se také dezerce. Vrchní velení proto rozhodlo o stažení olomouckého pluku z fronty. Situaci umocnila informace o vyhlášení Československé republiky. V řadách jednotky nastal rozkol mezi českými a německými příslušníky, převzetí velení Čechy a přihlášení se k samostatnosti. Hanácký pluk dorazil z fronty do Olomouce 13. listopad 1918 – aby byl téměř obratem nasazen k zajištění klidu v národnostně smíšených oblastech na Šternbersku a Těšínsku, kde naopak nová republika nevyvolávala mezi obyvateli pouze nadšení. V roce 1919 se olomoucký pluk účastnil také tzv. sedmidenní války s Polskem. To ale již byla příslovečná labutí píseň prastarého olomouckého pěšího pluku č. 54. Ve 20. letech probíhal proces unifikace, v jehož důsledku byl 54. pěší pluk sloučen s 6. střeleckým plukem ruských legií (též označovaný jako Hanácký).

Patrně nejzajímavější částí knihy je třetí kapitola, v níž se Kolář, Cabiš a Podolský rozhodli uchopit téma válečné každodennosti na příkladu olomouckého 54. pěšího pluku. Život pluku na východní frontě autoři přibližují na základě deníku Antonína J. Špačka, rodáka z Dobročovic, zahrnující dění několika měsíců roku 1915. Dalším zdrojem jsou stručné deníkové zápisy Aloise Katzera, reflektující život v armádě v prvních dvou rocích války. Oba prameny spíše než bojové operace líčí každodenní život vojáků (a nepřekvapí, že výrazně v negativním světle). Ovšem právě tento charakter je to, co činí zápisky cennými. Autoři nadto srovnávají Špačkovy a Katzerovy vzpomínky s dalšími soudobými pamětmi. Autoři pracují také s (bohužel torzovitě dochovanými) denními rozkazy 54. pěšího pluku i dobovým tiskem. Výklad doplňuje řada obrazových příloh, z nichž čtenáři nepochybně ocení především cenné komentované mapové přílohy, přibližující nasazení 54. pěšího pluku na frontě.

Jak už bylo předesláno výše, autoři se soustředili především na vlastní 54. pěší pluk, příslušníky jednotky, kteří posléze stanuli na opačné straně jako příslušníci československých legií, se zabývají jen ilustrativně, neboť jak správně poukazují, tato otázka představuje sice související, leč v zásadě samostatné téma. Je to však právě vzhled do myšlenkového světa vojáků Velké války, co Ondřeji Kolářovi, Adamu Cabišovi a Karlu Podolskému umožnilo konstatovat, že vojáky, kteří prošli frontami světové války, nelze jednoduše dělit na ty, kteří věrně bojovali za císaře, a ty, kdo monarchii nenáviděli a bojovali cílevědomě za vznik republiky. Autoři naopak (zcela správně) zdůrazňují, že české vlastenectví, resp. moravský zemský patriotismus nemusely být v rozporu s přísahou věrnosti císaři, neboť tyto kolektivní identity se často spíše doplňovaly než vylučovaly. Fatálnější důsledky

měly v tomto ohledu spíše válečné strážně a bída. Ani to však automaticky nevedlo k politicky motivovaným postojům, uzavírají autoři své pojednání o moravských vojácích v c. a k. uniformě.

Jak jistě vyplývá z výše psaných řádků, kniha Ondřeje Koláře, Adama Cabiše a Karla Podolského představuje vítané obohacení historiografie první světové války i historiografie střední Moravy. Jejich monografie o cestě olomouckého regimentu představuje potřebné a především fundované dílo, které nabízí poměrně plastickou představu o tom, co museli naši předkové v uniformě 54. pěšího pluku ve válečném čase absolvovat a zakusit. Přesto je třeba zmínit několik postesků, které, jak předesílám, nejdou ve většině primárně na vrub autorů. Publikace je na první pohled útlá. Je to jistě ovlivněno tím, že jde o výstup projektu IGA, realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Palackého. Tento typ projektu je jednoletý, což znamená, že nejen výzkum, ale i sepsání výstupu musí být realizováno v horizontu kalendářního roku. V tomto světle soudím, že Kolář, Cabiš a Podolský učinili maximum možného (zdůraznil bych zde především jistě nelehké, avšak fundamentální bádání ve fondech Kriegsarchivu ve Vídni). Publikace také trpí jistou nesouměrností. Ačkoliv kvitují a chápu důvod, proč autoři zařadili do svého výkladu poměrně podrobné vyprávění o dějinách pluku mezi lety 1655–1914, tyto – jakkoliv pro kontext užitečné pasáže – jsou téměř stejně obsáhlé jako přiblížení vlastních válečných dějů z let 1914–1918 (další část však tvoří zmíněná kapitola o vojenské každodennosti). S vědomím podpory ze strany univerzity také trochu zarazí vzhled publikace, který svým provedením připomíná spíše privátní nízkonákladový tisk než profesionálně vypravený titul. Čtenář se tak může jen domýšlet jaký byl skutečný vklad univerzity a kolik prostoru, který mohl být věnován textu, autoři věnovali redakční práci a vůbec uvedení monografie do života (vedle zjevně ne zcela profesionální sazby kniha např. postrádá klasickou tiráž s nakladatelskými údaji).

Bez ohledu na tyto svým způsobem marginální poznámky je ovšem důležité, že v podobě knihy *Držte se, Hanáci!* předložili autoři Ondřej Kolář, Adam Cabiš a Karel Podolský text, který své čtenáře v zásadě nezklame. A můžeme jen doufat, že se tento titul stane pomyslným prvním krokem k velkoryseji pojatým dějinám olomouckého 54. pěšího pluku (inspirací může být nedávná publikace Lukáše Dulíčka *Východočeši pod císařským praporem: C. a k. pěší pluk č. 18 v 1. světové válce*, 2015), ať už se tohoto úkolu zhostí osvědčené trio a nebo někdo jiný. Základní kámen však byl bezpochyby položen.

Josef Šrámek

OBSAH

Články:

<i>Zdeněk Kubík</i> , Nejen dva královské znaky v kostele sv. Jakuba v Brně. Zpráva o nich, jejich blasonování, historizování a restaurování	209
<i>Vojtěch Szajkó</i> , Využití železnic c. k. armádou na Moravě v letech 1848–1849. 2. část	220
<i>Dušan Cendelín</i> , Neznámá fortifikace na k. ú. Rudka, okr. Brno-venkov, v soustavě dalších lokalit podél linie zaniklé historické komunikace.	232
<i>Jiří Pavelčík</i> – † <i>František Hejl</i> – <i>Bohumil Samek</i> – <i>František Zřídka Veselý</i> , Šedesát let studentské „rebelie“ v Brně	244

Drobnosti:

<i>Josef Unger</i> – <i>Jan Velek</i> – <i>Karel Kirchner</i> – <i>Jan Zduba</i> , Nové poznatky a otázky nad hrádkem Rohy u Skřínářova, okr. Žďár n. S.	252
<i>Leoš Mlčák</i> , K dataci a autorství nově objevené barokní kresebné veduty Olomouce.	258
<i>Vladimír Groš</i> , Z veselských Chaloupek do Hollywoodu aneb Jak chudobný synek ve světě ke štěstí přišel.	261

Zprávy:

<i>Pavel Michna</i> , Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 2016. Výběr	265
---	-----

Recenze a zprávy o literatuře	291
-------------------------------------	-----

Olomoucký kraj

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
OLOMOUCKÉHO KRAJE